

Åke Daun: *Arv och miljö. En kulturforskarens expedition i naturen. Tre års anteckningar i Linnés efterföljd*. Brutus Östlings Förlag Symposium, Stockholm/Stehag 2009. 336 s. ISBN 978-91-7139-806-2.

Åke Dauns bok *Arv och miljö* utgör en kulturvetares inlägg i debatten om var gränslinjen mellan arv och miljö skall dras, denna minst sagt spänningsfyllda frågeställning vars implikationstrådar löper in i hart när alla samhällliga och kulturella skrymslen. De eventuella läsare som odlat ett intresse för frågeställningen minns kanske några av de mer uppmärksammade debatterna och striderna mellan respektive lägers olika förespråkare. Den för alla parter uppsplitande striden mellan sociologi och medicin gällande diagnosen DAMP utgör ett närliggande svenskt exempel. Dauns bok utgör dock ett försök att överbrygga, inte bara de disciplinära gränser som ofta utgör ett hinder för korsbefrukning mellan natur och kulturvetenskap, utan dessutom den specifika tankefigur som åskådliggör natur och kultur som åtskilda fenomen. Huvudargumentet från Dauns sida är att vi inte ska betrakta arv och miljö i motsatsförhållande till varandra utan som samverkande aspekter: "Det vi kallar natur är en förutsättning för det vi kallar kultur" (s. 33).

I tjugonio synnerligen välskrivna kapitel argumenterar sedan Daun för hur den biologiska evolutionens mekanismer utgör den bas ur vilken olika kulturella fenomen utvecklas. I boken ges läsaren en inblick i hur vi via kunskap om den mänskliga hjärnans evolutionära utveckling och dess funktionssätt kan uppnå en djupare förståelse för hur kultur utvecklas och sprids. Boken behandlar en stor mängd kulturella fenomen, från mäns våld mot kvinnor till moderna boendeformer och hälsningsfraser, som alla illustrerar hur en samverkan mellan arv och miljö ytterst betingar kulturella fenomen. Den utgångspunkt som utmejslas av Daun är inspirerad av den neo-darwinistiska grundsyn som företräds av den engelske genetikern Richard Dawkins. Centralt i både Dawkins och Dauns betraktelsesätt är synen på kroppen och hjärnan som en *transportör* för gener och memrer, de minsta självreplikerande biologiska respektive kulturella enheterna vilka både alstrar samt selekteras i den biologiska och kulturella evolutionen.

"Generna styr konstruktionen av varje del av kroppen" framhåller Daun i bokens inledning, och fortsätter med förstärkningen att "alla mänskliga drag och egenskaper bestäms av gener" (s. 33). Allt mänskligt har således, enligt Daun, sin basala grund i våra gener;

i den information som finns lagrad i DNA-molekylens kemiska struktur och i dess funktion. Det är denna information som bl.a. styr sammansättningen av kroppens olika proteiner, som i sin tur utgör de primära byggstenar som bygger upp våra celler, våra organ och vår kropp. Daun framhåller att relationen mellan arv och miljö inom den biologiska evolutionen är en i grunden enkel process (s. 34), där olika genuppsättningar sammanförs med de specifika livsvillkor som ges av den omgivande miljön. Det är en sammanföring som innebär att de genuppsättningar som ger en reproduktiv fördel selekteras i motsats till de genuppsättningar som på allehanda sätt visar sig vara till nackdel i den specifika miljön. Detta är ett synsätt som jag menar betonar generna som den primära entitet på vilken den omgivande miljön utövar sitt selektiva tryck. En konsekvens av denna fokusering är att organismens kropp positioneras som enbart en *transportör* av specifika genuppsättningar.

Tanken om kroppen som en transportör överförs av både Daun och Dawkins till att också gälla den mänskliga hjärnan och dess roll i kulturell spridning och utveckling. I detta sammanhang är det dock inte gener som bildar den minsta självreplikerande enheten utan den entitet som går under namnet *memer*. Richard Dawkins myntade termen i sin bok *Den själviska genen*, och Daun exemplifierar memrer såsom klädmoden, kostvanor, seder, språk, konst och teknologi, vars spridning i populationen sker genom en överföring från individ till individ (s. 41). Denna spridning sker framförallt *via individernas imitation av varandra*, en överföringsmekanik som enligt Daun utgör den grundläggande formen för hur vi tillägnar oss olika former av kultur och sociala koder. Att vi människor är flockdjur och relaterar oss till olika typer av grupper utgör en av grundförutsättningarna för denna överföringsmekanism, men den mest radikala tankegången i Dauns resonemang är hans utgallring av det mänskliga jaget i denna process. Överföring och spridning av memrer via imitation sker, inte från ett jag till ett annat jag, utan från en *hjärna till en annan hjärna*. Åke Daun framhåller: "Vad som är så viktigt att förstå och begrunda för kulturforskare är att information, 'bitar av kultur', faktiskt tas emot av hjärnor och det är hjärnor som attraheras av den ena eller andra informationen" (s. 42).

Kulturell spridning och evolution reduceras således från en process som involverar det mänskliga jaget, till att vara en funktion av den mänskliga hjärnans sätt att fungera med avseende på dess interna organisering av syn och hörsel. I likhet med våra gener replikeras också

memer i samband med överföringen från en hjärna till en annan, och i likhet med våra celler och vår kropp, så fungerar vår hjärna som en transportör av memer. Skillnaden mellan dessa bägge transportörer är riktningen på överföringen. Emedan våra gener endast överförs vertikalt, från förälder till avkomma, så sker överföringen av memer dessutom i en horisontell riktning, vilket möjliggör att kulturell spridning och utveckling kan ske i ett tempo som vida överstiger den evolution som sker i naturen. För det mesta kopierar vi alltså kunskap som andra individer redan tillägnat sig eftersom vi i de flesta fall inte bidrar med någon ny kunskap eller ny praktik. Således åker vi ofta snålskjuts på någon annan mer ursprunglig innovatör, men då imiterandet av andra individer i vår omgivning *i princip är det primära sättet* som vi tillägnar oss kunskap och kultur på, så befinner vi oss alla i samma båt. Mot denna bakgrund menar Daun att kultur kan förstås som ”att redan existerande kunskaper och färdigheter, beteenden och idéer, övertas från andra och brukas med samma självklarhet som kunderna i självbetjäningssaffären använder varuvagnen” (s. 17). Nya kulturella förhållningssätt eller praktiker uppstår genom innovationer vilka sedan, i likhet med nya genetiska mutationer, utsätts för en kulturell selektion där de memer som innehar den största potentialen att överleva i den moderna kulturens konkurrens sprids vidare. De mångtaliga fenomen som vi ser i vårt samhälle och kultur kan i hög grad utifrån denna teori reduceras till ett begränsat antal komponenter och processer. Biologisk och kulturell evolution utgör två parallellt verkande evolutionära system, där det senare systemets funktion baseras på det ramverk som den biologiska evolutionen upprättat för alla organismer.

Kan vi problematisera denna drivna och originella etnologiska argumentation som Daun levererar i boken? Ja, givetvis låter sig detta göras utifrån ett flertal infallsvinklar, men jag väljer här att inrikta mig på det som jag uppfattar som bokens kärna: den evolutionsteoretiska utgångspunkt som utgör Dauns premisser, vilken han också applicerar fortlöpande i boken. Min problematisering har som sin utgångspunkt det evolutionsteoretiska forskningsfält som går under namnet epigenetik samt det mer holistiska evolutionära synsätt som växer fram ur detta forskningsfält. Inom epigenetiken bejakas förvisso genernas inflytande och deras roll som evolutionära mekanismer, men epigenetiken ger dessutom sådana ärftliga förändringar som *inte utgår från ombildningar av DNA-molekylens gener* en betydelse som evolutionära mekanismer; evolutionär utveckling sker således inte enbart

utifrån förändringar i våra gener utan dessutom genom betydligt fler evolutionära mekanismer vilka också samverkar med varandra på flera olika nivåer (i våra celler, organ, kropp och vår miljö). På vilket sätt skiljer sig då ett sådant holistiskt perspektiv från det teoretiska synsätt som Daun använder i sin bok? Inom epigenetiken ges organismen och dess orientering i den omgivande miljön en stor betydelse för såväl ärftliga som evolutionära processer. Organismens kropp med dess olika cellulära processer utgör således inte enbart en passiv transportör av olika genetiska variationer, utan är dessutom i stånd att *kontrollera och modulera* såväl genernas aktivitet (primärt genom olika molekyllära mekanismer), som den omgivande miljö som organismen befinner sig i. Det är i samband med denna gränsdragning mellan genetik och epigenetik som Daun i mina ögon blir en smula otydlig. Denna otydlighet uppstår i samband med att han i bokens inledning väljer att utgå från premissen att ”alla mänskliga drag och egenskaper bestäms av gener” (s. 33), men i senare passager, t.ex. då han diskuterar hur människans omgivande miljö har ”rekonstruerats” med hjälp av avancerad kultur (s. 80) och i samband med att han diskuterar antropologen Tim Ingolds resonemang, låter påskina ett mer epigenetiskt synsätt.

Utifrån mitt synsätt utgör kroppen inte endast en transportör av gener och genuppsättningar, utan skall snarare ses som en aktiv part i ett mycket komplext *samspel* mellan organismen i sin helhet (med dess gener, organ etc.) och den omgivande miljö som organismen påverkar och påverkas av. Mot denna komplexa bakgrund kan vi vidare fråga oss om vår hjärna, i likhet med vår kropp, enbart skall ses som en transportör av memer vilka passerar från en individ till en annan genom imitation. Är denna process verkligen så präglad av passivitet? Eller är det så att detta tillägnande av kultur, oberoende av huruvida vi karakteriserar kultur i termer av memer eller information etc., snarare sker genom en mer aktiv och meningsskapande tilläggning av det specifika beteendet, idén eller kulturell praktik. Tim Ingold, vars resonemang kring arv och miljö ju framhålls av Daun i bokens senare delar, förespråkar enligt min uppfattning precis ett sådant holistiskt synsätt som vi också möter inom den epigenetiska forskningen. Här utgörs den centrala evolutionära enheten av den *aktiva organismens interaktion med sin omvärld*. I det perspektiv som Dawkins (och Daun) företräder inbegrips inte hela organismen på samma sätt eftersom biologisk och kulturell evolution i detta perspektiv primärt moduleras utifrån en interaktion mellan organismens gener/memer

och den omgivande miljön, men knappast mer än så. Mot denna utgångspunkt uppvisar Dauns argumentation en inre motsägelse eftersom han dels starkt betonar och applicerar ett neo-darwinistiskt synsätt à la Richard Dawkins, dels verkar luta åt en mer holistisk ”ingoldsk” position i flera av sina resonemang. Enligt mig företräder dessa bägge perspektiv två i många stycken diametralt motsatta uppfattningar om biologisk och kulturell evolution, och Daun tycks åberopa dem bägge. Denna otydlighet skänker en tydlig brist åt hans argumentation även om boken tveklöst har en förtjänst som ett försök från en svensk kulturvetare att överbrygga disciplinära och vetenskapliga gränser. En föresats jag anser som både mycket aktningsvärd och initiativrik. Dock föreslår jag att de läsare som vill gå djupare in på de evolutionsteoretiska frågeställningarna också konsulterar Richard Dawkins och Tim Ingolds skrifter eftersom Åke Daun med sin argumentation inte helt förmår att övertyga mig om förhållandet mellan arv och miljö.

Niclas Hagen, Lund

Eddy Nehls: *Kung alkohol och andra drogaktörer*. Bokförlaget Daidalos, Göteborg 2009. 239 s. ISBN 978-91-7173-286-6.

Eddy Nehls bok *Kung alkohol och andra drogaktörer* är i första hand inte en bok om alkohol och dess effekter, istället är hans syfte att lansera andra perspektiv på alkohol än den vi vanligen möter. Nehls tar i inledningen upp att bruket av alkohol är ett problem för många människor, inte enbart för missbrukaren utan också för personerna i dennes omgivning. För att få till stånd en förändring i människors syn på alkohol och alkoholbruket i sig måste vi se till en helhet och inte enbart fokusera den enskilde brukaren. I studien har fokus ”förflyttats från vad alkohol och droger är till att analysera alkoholen, drogerna och alla aktörer som kan kopplas till dessa, som ett slags verb, dvs. något som görs eller blir till inom ramen för specifika sammanhang” (s. 8). Den teori han i första hand lutar sig mot är ANT (actor-network-theory) utifrån Bruno Latours skrifter. Nehls har som ambition att visa hur ANT kan tillämpas i studier om alkohol och även andra droger. I bokens andra hälft introduceras också Gilles Deleuzes och Felix Guattaris arbeten för läsaren.

Boken är indelad i åtta kapitel. I det inledande kapitlet presenteras läsaren för bokens genomgående syn på kunskap. Här pekar Nehls på det problematiska i att

sätta sin tilltro till enskilda experters genialitet. Istället hävdar han, att för att förstå kunskapsprocessen måste vi också se till det sammanhang den vuxit fram i, samt framhåller vikten av att förstå kunskap som något som skapas genom kollektiva förhandlingar. Analogt med detta kan man se hans bok inte som en sanning eller faktaredovisning, utan som en del i ett samtal där också läsaren är delaktig i skapandet av den kunskap som kommer ut av boken.

De följande fyra kapitlen ägnas till stor del åt att presentera Bruno Latour och ANT samt till att ge exempel på hur ANT kan tillämpas i studiet av alkohol och andra droger. Här definieras begreppen aktör, nätverk och förbindelser, som tillhör de fundamentala begreppen inom ANT. Inspirerad av Latour presenterar Nehls ett breddat aktörsbegrepp som inrymmer både mänskliga och icke-mänskliga aktörer. Aktör är helt enkelt någon eller något som gör en skillnad i situationen. Exempel på aktörer som Nehls tar upp är producenter, massmedier, ”njutningslobbyister”, artefakter kopplade till alkohol (snapsglas, vinglas osv.), lagstiftning, traditioner och olika teknologier. Han menar att ”tillsammans skapar dessa mänskliga och icke-mänskliga aktörer Sveriges rådande alkoholkultur i en icke-linjär process av blivande” (s. 82). Dessa aktörer bildar tillsammans alkoholens nätverk. Viktigt i sammanhanget är att detta nätverk inte för alltid är fastslaget, utan ständigt blir till i interaktionen mellan olika aktörer. Slutligen definierar Nehls, i enlighet med Latour, förbindelser som det som håller samman helheten och nätverken. Detta ska uttydas som att det inte är nätverken som håller ihop aktörerna, istället är det förbindelserna mellan aktörerna som håller ihop nätverken. Ytterligare ett begrepp som återkommer i texten är agens. Här menar Nehls att agens är något som uppstår inom ett sammanhang, och att det inte är något som enskilda aktörer äger. Därför är det också ovidkommande att enbart fokusera på en aktör eller del i alkoholens nätverk. För att förstå konsekvenserna måste vi se till den helhet de befinner sig i.

Författaren ger en mängd empiriska exempel på hur alkohol ständigt finns runt omkring oss i vår vardag. I mataffären möter vi tidningar med reklam för alkohol, i filmer vi tittar på finns alkohol ofta med som en självklar ingrediens, vid de flesta av årets högtider ingår alkohol som en viktig del. Exempelen presenteras mer eller mindre fylligt i texten. Filmen *Sideways* är det exempel vi får följa mest ingående i boken. Filmen handlar om två manliga vänner som beger sig ut på en resa som påverkar dem som människor. Alkohol är ett